

ПРЕСА ПІВДНЯ УКРАЇНИ ПРО СТАН ТА ЗАВДАННЯ КІНЕМАТОГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ (1950-60-ті рр.)

У статті, на підставі матеріалів регіональних періодичних видань, висвітлено головні проблеми розвитку українського радянського кінематографу 50-60-х рр. ХХ ст. Окреслено ставлення до кіно з боку комуністичної ідеології, КПРС та держави.

Ключові слова: історія кіно, періодичні видання, кінострічка, «відлига».

В статье, на основании материалов региональных периодических изданий, освещены главные проблемы развития украинского советского кинематографа 50-60 гг. ХХ в. Определено отношение к кино со стороны коммунистической идеологии, КПСС и государства.

Ключевые слова: история кино, периодические издания, кинолента, «оттепель».

In this paper, based on the materials of regional periodicals covered the main problems of Ukrainian Soviet cinema 50-60 years. The twentieth century. The ratio of the movie by the communist ideology, the Communist Party and the state.

Key words: history of cinema, periodicals, films, the «thaw».

Розвиток кінематографії в УРСР став багатовекторною складовою української культури періоду 50-60-х рр. ХХ ст. У суспільстві і культурі відбулися зміни, зумовлені як перебудовою партійно-політичного курсу, послабленням ідеологічного наступу, так і поступовою відмовою від тенденцій періоду «відлиги». Кінематографічна галузь визнавалась важливою складовою системи партійної пропаганди і агітації, та зазнала в означений час кардинальних перетворень, як у напрямку творчих пошуків, так кадрових і організаційних змін.

Функціонування кінематографічної галузі в Україні 50-60-х рр. ХХ ст. належить до малодосліджених проблем, що пояснюється неможливістю її об'єктивного аналізу в радянський час. Окремі аспекти проблеми розглядаються в працях істориків українського кіномистецтва Л. Госейко, С. Безклубенка, В. Ілляшенка [1; 2; 3]. В комплексних працях науковців розглянуто ідеологічні умови появи найкращих українських кінострічок. Проте деякі питання культурного будівництва південного регіону (розвиток кіномережі, відновлення роботи Одеської кіностудії) потребує більш детального висвітлення.

Вивчення та аналіз великого масиву періодичного матеріалу присвяченого проблемам кінематографу актуально не лише з погляду заповнення суттєвої прогалини в історії українського кіно, в більш широкому контексті воно сприятиме осмисленню механізмів впливу радянської ідеології на широкі маси тогочасного суспільства.

Мета статті – на основі матеріалів регіональної преси дослідити умови розвитку української кінематографічної галузі періоду «відлиги» та виявити в масиві газетних публікацій матеріал, що заслуговує на використання у процесі науково-історичних досліджень сьогодення.

Історію вітчизняного кіно 1950-1960-х рр. доречно розділити на кілька етапів, з характерними для кожного з них особливостями.

Перший етап (початок 50-х років) отримав назву «малюкартиння», що без урахування специфіки творчої діяльності негативно відобразився на розвитку української кінематографії. Знаковим роком в історії українського радянського кіно став перший післявоєнний рік. 4 вересня 1946 р. опубліковано постанову ЦК ВКП(б) «Про кінофільм «Велике життя» [4]. Цей документ регламентував розвиток кіномистецтва на багато років вперед. У постанові розглядався зміст відразу декількох фільмів. Заборонялися до показу «Велике життя» (Л. Лукова) та «Іван Грозний» (С. Ейзенштейна). Режисерів звинувачували в «невігластві» при зображенні історичних фактів та безкультур'ї і відсталості.

Головним завданням розпочатої ідеологічної кампанії, до якої активно залучались друковані засоби інформації, стало створення авторами в художніх творах позитивного героя нового суспільства. Вважалося, що в радянському суспільстві не може існувати конфлікту між героями позитивними і негативними, а тільки між

добрими та відмінними. Зі шпальт газет кінорежисерам та сценаристам пропонувалося помічати «паростки майбутнього» у своїх творах, розвивати їх і зміцнювати, виховуючи тим самим радянського глядача [5].

Загальносоюзні та республіканські періодичні видання, такі як «Правда» і «Радянська Україна» окреслювали головні проблеми кіногалузі [6; 7]. Особлива увага приділялася тому, щоб «кінофільми з легкого жанру, який виховує почуття людини, стали високоідейними, щоб у фільмах розкривалася повсякденне життя у всьому його зростанні, у прагненні трудящих мас до нових перемог комунізму» [8].

На сторінках тогочасної регіональної періодики з'являлись публікації, що висвітлювали проблеми, пов'язані з кінематографом на місцях. Аналіз великої кількості публікацій свідчить, що головним стрижнем більшості статей стали питання, пов'язані з випуском нових фільмів (творча робота Одеської кіностудії) та роботою над поліпшенням кінофікації Півдня України.

Безперечно, центром кінематографічного життя регіону стала Одеса. Після звільнення міста кіностудія залишалась літнім майданчиком «Мосфільму». Це не стільки політичне рішення (адже все краще повинно бути в головному місті країни), скільки необхідність – Одеська кіностудія зазнала втрат не тільки в матеріальному плані, але і в творчому. Багато працівників загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни або репресовано.

У 1954 р. директором Чорноморської кінофабрики призначено О. В. Горського. Як влучно висловила з цього приводу С. Рудих: «Імпозантний чоловік очолив боротьбу за те, щоб Одеська кінофабрика знов стала Українською кіностудією художніх фільмів» [9, с. 24]. Новий директор домігся у «Мосфільмі» дозволу зняти художній фільм «Морський мисливець» з московським режисером В. Немоляєвим. Незважаючи на те, що схвальних рецензій на кінострічку преса не дала, наприкінці 1954 р. кінофабрика отримала план на 1955 р. – зняти два художніх фільми.

У цілому, з середини 50-х рр. спостерігалось піднесення кінороботи. За даними редакції одеського часопису «Чорноморська комуна» у 1955 р. всі студії країни випустили 65 художніх фільмів [10]. Одеська кіностудія виконала державне планове завдання, випустивши три повнометражні кінострічки.

У квітні 1956 р. директор кіностудії звітував зі шпальт місцевої газети про підсумки творчої роботи підприємства за 1955 р. Згідно з державним планом, першим зняли пригодницький фільм «Тінь біля пірсу» (сценарій М. Панова, режисер М. Венярьський). На думку О. Горського, окремі, іноді серйозні художні недоліки кінострічки, виникли переважно через драматургічну недосконалість сценарію, який затверджувався та переписувався протягом року [11].

Наступні стрічки, зняті на кіностудії, – музична кінокомедія про спортсменів-вершників Кабарди

«Шарф коханої» (сценарій З. Маркіної, режисер – Є. Іванов-Барков) та екранізація оповідання О. Купріна «Білий пудель» (сценарій Г. Гребнера, режисери М. Рошаль, В. Шредель) – також не отримали схвальних рецензій. Однак означені кінострічки стали справжнім проривом для Одеської кіностудії у технічному плані. Обидві картини знято на кольорову плівку, а фільм «Білий пудель» вийшов у стереоскопічному варіанті.

У 1956 р. своє справжнє творче відродження Одеська кіностудія почала фільмом, який став знаменним не тільки для неї, але і для всієї країни. На екрани виходить кінокартина «Весна на Зарічній вулиці», знята режисерами Марленом Хуциєвим та Феліксом Міронером (останній був автором сценарію) [12].

«Весна на Зарічній вулиці» стала першою кінострічкою, яка зламала традицію «лакованого кіно», офіційно заохочувану державною владою. З неї почався новий етап осмислення та відтворення радянського життя в кінематографі всієї держави. Фільм можна сміливо назвати предтечею французької «Нової хвилі» і сучасником італійського неореалізму. Кінострічка стала значним явищем радянського кіномистецтва, поклала початок якісно нового осмислення життя, глибокого розкриття на екрані людської психології, моралі.

Незабаром після виходу фільму Марлена Хуциєва запросили до Москви, де на «Мосфільмі» Хуциєв зняв свій головний фільм – «Липневий дощ», який став гімном шістдесятників і першою «ластівкою» хрущовської відлиги.

У 1956 р. Одеська кіностудія звернувшись до екранізації творів української класичної літератури. Створено фільм за мотивами новели М. Коцюбинського «Коні не винні» (сценарій Д. Копиці, режисер С. Комар) [13].

Аналізуючи газетні рецензії на кінострічки, важливо відмітити, що незважаючи на певні досягнення вітчизняного кінематографу, більшість фільмів середини 50-х років визначалися надмірною схематичністю, шаблонністю сюжету і зйомки, а також надмірною заангажованістю з боку радянської влади. Зі стрічок того часу витравлено усю етнічну індивідуальність кіномистецтва. Кіно українське зникає, залишається тільки «спільне, радянське».

Другий етап розвитку вітчизняного кінематографу розпочинається після XX з'їзду КПРС (14-25 лютого 1956 р.). Директиви з'їзду до шостого п'ятирічного плану зобов'язали радянський кінематограф забезпечити на кінець п'ятирічки вихід не менше як 120 повнометражних кінофільмів на рік.

Починаючи з другої половини 1950-х – початку 60-х рр. якість української кінопродукції стрімко зростає, хоча не відновлює характерності мистецтва України.

Одеська студія стає стартовим майданчиком для творчої молоді з усієї країни. Газетні рубрики «Кіноогляд» присвячуються дебютам молодих режисерів: Василя Левіна, Всеволода Вороніна,

Генріха Габайя, Євгена Ташкова, Віктора Жиліна. «Зелений фургон», «Повість про перше кохання» (1957 р.), «Моя дочка» (1956 р.), «Сповідь» (1958 р.) – рецензії на ці фільми голосно заявили про те, що роботи Одеської студії повернулися на великий екран [14; 15].

23 червня 1957 р. «Чорноморська комуна» повідомляла, що на кіностудії розпочато роботу над трьома новими фільмами: «Хазяїн», «Вулиця молодості», «Матрос зійшов на берег». У цей же час режисери В. Кочетов та Є. Ташков працювали над фільмом «Перші іскри» за сценарієм М. Абрамова та К. Письманника. На початку літа закінчено виробництво «Координати невідомі» (сценарій І. Рябенка, режисер М. Венерянський) про героїзм моряків у роки Великої Вітчизняної війни [16].

На шпальтах газет частіше з'являються прізвища молодих талановитих операторів: Петра Тодоровського, Радомира Василевського, Вадима Костроменка, Юрія Клименка, Геннадія Карюка, Вадима Авлошенка, Леоніда Бурлака [17; 18]. Редакційні кінокритики наголошували, що «нова плеяда митців» створила на студії свою, неповторну манеру зображення. Так, П. Тодоровський, знявши фільм «Спрага» в ролі оператора, 1960 р. у Мінську на Всесоюзному кінофестивалі отримав спеціальний приз за найкращу операторську роботу [19].

Згодом більшість з операторів на Одеській студії здійснили свої перші режисерські постановки і посядуть гідне місце в українському кінематографі.

У 1965 р. коли на країну знову опустилася «залізна завіса», Одеська кіностудія здійснює новий прорив. На світовий екран виходить кінострічка «Вірність» – режисерський дебют оператора «Весни на Зарічній вулиці» Петра Тодоровського, яка отримує головну нагороду Венеціанського фестивалю [20].

У 1967 р. на Одеській кіностудії знімався фільм С. Говорухіна та Б. Дурова «Вертикаль» з піснями молодого барда В. Висоцького [21]. У тому ж році Висоцький зіграв свою першу головну роль у кіно – «Короткі зустрічі» Кіри Муратової. Необхідно зазначити, що саме ця стрічка кіностудії потрапила під посилені нагляд внутрішньої цензури. В постанові Комітету з кінематографії, яка закликала кінематографістів «активно і вміло пропагувати комуністичні ідеали», наводились факти порушення цих «норм»: «такі фільми Одеської кіностудії, як «Від снігу до снігу», «Короткі зустрічі» та інші, свідчать про недостатню вимогливість керівництва студій і Комітету з кінематографії до ідейного і художнього рівня створюваних кінотворів» [22].

Науковий інтерес становить інформація, вміщена в періодичних виданнях 1950-1960-х рр., що відображає проблеми кінофікації південного регіону. У Миколаївській, Херсонській, Одеській областях у 1950 р. дуже гостро відчувався брак пристосованих приміщень для кінопоказу – будівлі майже скрізь не опалювалися та не відповідали протипожежним правилам. На шпальтах

тогочасних газет не рідкими стали критичні статті під заголовками «Глядачі залишилися незадоволені», «Далекій Слобідці потрібен кінотеатр», «Зразково обслужити кіноглядачів» [23; 24]. Так, редакція «Південної правди» за 29 липня 1958 р. повідомляла: «У селі Новомихайлівка клуб, де розташовувалась кінопересувка, з осені засипається зерном, та і стеля може обвалитися, тому кіномеханіку заборонено влаштовувати сеанси» [25]. Такі випадки траплялись у всіх областях регіону.

Навіть у містах обласного значення приміщення для кінопоказу не відповідали технічним вимогам. Нові кінотеатри будувались вкрай повільно. Так, у Миколаєві у лютому 1952 р. обласне управління кінофікації заморозило будівництво нового кінотеатру [26].

«Незадовільний підхід до кадрів, особливо до кіномеханіків», – так окреслювало ще одне гостре питання кінофікації херсонська газета «Наддніпрянська правда». На роботу нерідко потрапляли неграмотні, малокваліфіковані люди [27]. У Каховському райвідділі кореспонденти газети зафіксували випадки шахрайства серед кіномеханіків. Особливій критиці підлягала незадовільна робота облконтори «Головкинопрокату». Вона несвоєчасно з великим запізненням надсилала в район по кілька разів один й той же фільм. Редакції газет наголошували на поганому плануванні роботи пересувки у багатьох райвідділах кінофікації регіону.

Окремо обговорювалась проблема з демонструванням кінострічок, рівень якого залишався низьким. Зникав звук, рвалися стрічки, часом механіки забували перемотувати стрічку, демонстрували частини догори ногами [28].

Безумовно, цікавою є серія статей, надрукованих у ЗМІ і присвячених пропаганді наукових знань серед населення, що проводилась з допомогою кіно. За даними регіональних часописів на півдні України проводились фестивалі та курси документальних фільмів. Так, Миколаївська газета «Південна правда» за 8 січня 1955 р. опублікувала матеріал О. Волоценка, присвячений обласному фестивалю сільськогосподарських фільмів. Науково-популярні та навчальні сільськогосподарські фільми показувались у Широколанівському, Очаківському, Варварівському районах. Під час фестивалю відбулося 222 кіносеанси, які переглянули 17 тис. осіб. Для поглиблення та закріплення отриманих знань застосовувалась практика проведення після кінопоказу лекцій. Наприклад, кінофільм «Кукурудзу – на поля країни» супроводжувався лекцією «Квадратно-гніздовий спосіб вирощування кукурудзи» [29].

За даними «Чорноморської комуни» в травні-липні 1956 р. Міністерство сільського господарства організувало випуск спеціального кінокурсу, що складався з декількох фільмів. Підготувати курс доручено Чорноморській кінофабриці. Згідно з планом знято стрічки «Організація роботи в тракторних бригадах» і «Правила проведення

оранки» (режисер Я. Бліох), «Правила проведення сівби» (режисер Г. Харьков), «Механізоване збирання сіна» (режисер Є. Некрасов) [30]. Крім того, на замовлення Всесоюзної сільськогосподарської виставки випущено фільм-нарис: «Правила проведення комбайнового збирання зернових культур» (режисер С. Комар) [31].

Незважаючи на зростаючу кількість художніх та документальних кінострічок, зі сторінок регіональної преси 60-рр. лунали заяви про відсутність глядачів у кінотеатрах. Редакції газет називали головними причинами незадовільної обстановки в кіногалузі: відсутність оперативного керівництва кіноустановами та відсутність реклами. Так, «Південна правда» наводила випадки, коли початок фільму направляли в одне село, кінець – в інше [32]. Траплялись випадки,

коли афіші писалися нашвидкуруч на клапті паперу за півгодини до сеансу [33]. Для виправлення ситуації пропонувалося залучити до реклами вчителів мови та літератури.

Отже, аналізуючи розглянутий матеріал, необхідно зауважити, хоч тематика українських радянських стрічок і була переставлена досить різноманітними жанрами, проте метою їх створення стала пропаганда ідей соціалістичного способу життя, його переваг над так званим «буржуазним» способом життя. Тогочасне мистецтво невіддільне від ідеології, і все, що не відповідало стандартам, критикувалося, заборонялося. Кінематограф радянської України обмежувався у праві на самобутній розвиток та мав базуватися на загальносоюзних принципах і партійних настановах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Госейко Л. Історія українського кінематографа (1896-1995) / Л. Госейко. – Київ : Мистецтво, 2005. – 464 с.
2. Безклубенко С. Телевизионное кино. Очерк теории / С. Безклубенко. – Київ : Мистецтво, 1975. – 201 с.
3. Ильяшенко В. В. Этюды о кино [Текст] / В. В. Ильяшенко. – К. : Издательство КВИЦ, 1998. – 120 с.: ил.
4. Культура и жизнь. – 1946. – 10 сентября.
5. Правда. – 1951. – 18 августа.
6. Правда. – 1951. – 4 сентября.
7. Радянська Україна. – 1961. – 18 квітня.
8. Правда. – 1951. – 4 сентября.
9. Рудых Е. М. Как делалось кино в Одессе: очерки / Евгения Михайловна Рудых; И.о. Одесск. киностуд. худ. фильмов. – Одесса : Оптимум, 2002. – 248 с.
10. Чорноморська комуна. – 1956. – 12 квітня.
11. Там само.
12. Наддніпряньська правда. – 1956. – 30 листопада.
13. Чорноморська комуна. – 1956. – 12 квітня.
14. Чорноморська комуна. – 1956. – 26 травня.
15. Чорноморська комуна. – 1957. – 23 червня.
16. Там само.
17. Чорноморська комуна. – 1960. – 18 вересня.
18. Знамя коммунизма. – 1958. – 1 августа.
19. Рудых Е. М. Указ. ооч.
20. Чорноморська комуна. – 1967. – 19 березня.
21. Знамя коммунизма. – 1967. – 2 сентября.
22. Центральний державний архів вищих органів влади (м. Київ), ф. 4754, оп. 1.
23. Південна правда. – 1952. – 10 лютого.
24. Південна правда. – 1958. – 7 лютого.
25. Південна правда. – 1958. – 29 липня.
26. Південна правда. – 1952. – 10 лютого.
27. Наддніпряньська правда. – 1953. – 15 лютого.
28. Південна правда. – 1949. – 11 жовтня.
29. Південна правда. – 1955. – 8 січня.
30. Чорноморська комуна. – 1956. – 6 травня.
31. Чорноморська комуна. – 1956. – 28 листопада.
32. Південна правда. – 1961. – 27 серпня.
33. Південна правда. – 1961. – 27 серпня.

Рецензенти: д.і.н., проф. М. І. Бушин (Черкаський технічний університет);
д.і.н., проф. Ю. В. Котляр (Чорноморський державний університет ім. Петра Могили).

© Грибенік М. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 22.09.2014 р.